

УДК 27–852.5:37.013.73

Мартич Руслана Василівна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
 Історико-філософського факультету
 Київський університет імені Бориса Грінченка, м.Київ,
r.martych@kubg.edu.ua

УЯВЛЕННЯ ПРО ЖИВЕ ЯК СКЛАДОВА СХІДНОХРИСТИЯНСЬКИХ УЧЕНЬ: СВІТОГЛЯДНО- ОСВІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті аналізується ступінь розробленості проблеми, звертається увага на ті дослідження східної патристики, у яких осмислення живого "вплетене" в її богословську канву. Зазначається, що протягом IX – XIV століття значного поширення набувають переклади святоотцівської спадщини та спроби її інтерпретації. Згодом у дослідницькій літературі східна патристика розглядається як етап у розвитку історії філософії, причому уявлення про живе стає основою осягнення Бога, співвідношення духу, душі та тіла, космології. Принципово важливою є ідея осмислення створеного "сущого", завдяки якій дослідники підійшли до проблеми "живого".

Ключові слова: життя; живе; отці церкви; патристика; пізнання.

Вступ. Отці церкви – духовні лідери – визначили основні засади становлення християнства як церковної інституції. Їх філософія і теологія сприяли формуванню й утвердженню християнського світогляду як нового історичного типу свідомості. Зусиллями отців церкви християнське віровчення набувало концептуального оформлення. А відтак, інтерпретація тих чи інших ідей "отців церкви" відбувалася у багатьох подальших богословських та філософських працях; патристичні вчення є актуальними й донині. У сучасній науковій літературі ідея живого у православному дискурсі досліджується провідними українськими ученими, які порушують проблему призначення людини на Землі, способу її життєдіяльності та впливу на все довкілля. Це, зокрема, теоретичні розробки фахівців із різних напрямів сучасного релігієзнавства, філософії, культурології – В. Андрущенко, В. Бондаренка, Л. Виговського, А. Герасимчука, А. Глушака, В. Єленського, В. Кременя, А. Колодного, Л. Кондратика, П. Кралюка, В. Кушерця, Г. Лозко, В. Лубського, О. Марченко, І. Мозгового, І. Надольного, О. Поліщук, О. Предко, М. Рибачука, П. Сауха, В. Слюсара, М. Стадника, Л. Филипович, Є. Харьковщенко, Л. Шкляра, Л. Шугаєвої, П. Яроцького та ін. Також методологічну основу дослідження складають

праці вітчизняних і зарубіжних патрологів, релігієзнавців, істориків філософії й теології – В. Андрушка, А. Армстронга, В. Зеньковського, Кіпріана (Керна), І. Мейєндорфа, П. Мініна, І. Мозгового, В. Лосського, В. Нічик, К. Скворцова, Г. Христокіна, П. Флоренського, Г. Флоровського, Ю. Чорноморця та ін.

Мета роботи – окреслити дослідницькі підходи до осмислення живого та розкрити його зміст; відстежити основні напрями дослідження східнохристиянських вчень; дослідити вчення представників східної патристики щодо проблеми осмислення живого. За характером висвітлення проблеми аналізовану літературу можна поділити на наступні категорії: по-перше, праці, в яких осмислення живого розглядається в контексті вчень представників східної (грецької) патристики як певного етапу в розвитку історико-філософської думки (серед яких їх коментарі, встановлення зв'язку з раннім християнством), по-друге, роботи, які представляють основні напрями дослідження самого феномена живого.

Уже в IX – XIV століттях значного поширення набули переклади святоотцівської спадщини та спроби її коментування. Іоан Скотт Еріугена (бл. 810 – 877) вперше переклав з латинської твори Григорія Ніського і Максима Сповідника та подав низку коментарів до них. Систематизовані і завершені у Візантії вчення східних отців (разом із християнськими віруваннями) поширювались і перекладались у південнослов'янських країнах. На містичну традицію неоплатонізму і східної патристики спирались паламіти в дискусії з варлаамцями стосовно проблеми богопізнання. Посилаючись на досвід отців церкви, узгодити ренесансний світогляд із християнським світорозумінням намагалися гуманісти.

Вчення візантійських отців церкви стали філософсько-богословською основою розмислів українських полемістів Івана Вишенського та Захарія Копистенського. У XVIII ст. у чернецькому середовищі на основі досвіду святих отців було створено справжню школу православного подвижництва. Серед професорів Києво-Могилянського колегіуму до ідей східної патристики апелювали Феофан Прокопович, Стефан Яворський, Григорій Кониський [Кониський Г., 1990; Прокопович Ф., 1980; Яворський С., 1728].

У XIX – поч. XX ст. розмежування сфер богослів'я і філософії зумовило появу досліджень раннього християнства. Огляд патристичної літератури у контексті історії філософії подають М. Браш, В. Віндельбанд, Ф. Фаррар, [М. Браш, 1907; В. Віндельбанд, 1995; В. Віндельбанд, 1993; Ф. Фаррар, 1891]. Їх патрологічні роботи спрямовані на вивчення життя, діяльності і творчого спадку отців та вчителів церкви, реконструкцію їх поглядів на Бога, на співвідношення духу, душі та тіла, з'ясування космологічних уявлень. Загальні питання історії раннього християнства, зокрема історії християнської догматики, висвітлені у працях А. Гарнака [А. Гарнак, 2001]. Визначення відмінностей між філософією неоплатонізму та патристичним баченням світу як двома світоглядними системами – ключовий аспект досліджень П. Верещацького, Ф. Владимирського, Б. Полісадова [П. Верещацький, 1911; Ф. Владимирский, 1912; Б. Полісадов, 1853]. Походження патристичної філософії, життєвий шлях отців церкви, обґрунтування догматичної системи – ці проблеми стали об'єктом наукових досліджень В. Болотова, В. Несмелова, М. Оксіюка [В. Болотов, 1879; В. Несмелов, 1888; М. Оксіюк, 1914].

Розуміння специфіки східної патристики ставало можливим здебільшого не завдяки системним концептуальним підходам, а передовсім через глибинний аналіз конкретних проблем християнського віровчення в працях її представників (часом такий підхід став превалювати і означав досить тривалий період накопичення і систематизації знань для подальшої реконструкції цілісного світобачення ранньохристиянських мислителів). Так, зокрема, інтелектуальній спадщині Немезія Емеського присвячена праця Ф. Владимирського, у якій автор передовсім висвітлює оригінальність антропології Немезія, сформульованої у трактаті "Про природу людини", зіставляє думки отців церкви із загальноприйнятою вірою і простежує вплив отців церкви на своїх послідовників [Ф. Владимирский, 1912].

Конкретна проблематика патристичної думки залежала від особливостей встановлюваного християнського світогляду з його монотеїзмом і теоцентризмом. Розгортання онтологічної, космологічної, аксіологічної проблематики як закладання категоріального і методологічного аргумента християнського віровчення, встановлення догматів віри, переосмислення основних понять античної філософії –

сутність, природа, іпостась, суще, енергія – визначає спрямованість робіт К. Скворцова "Філософія отців та учителів церкви: період апологетів", Філарета (Гумілевського) "Історичне вчення про отців церкви", П. Флоренського "Про духовну істину. Стоп і утвердження істини. Досвід православної теодицеї" [К. Скворцова, 1868; Филарет (Гумилевский), 1899; П. Флоренський, 1914].

Аналізуючи зміст основних філософсько-теологічних категорій, за допомогою яких описується створене "суще", дослідники підійшли до проблеми "живого" (але тільки в якості вияву іпостасі), розрізняючи "живе" в іпостасному вираженні істотою та розумне живе в іпостасному вираженні особистістю.

Також на Заході зростає кількість наукових розробок у галузі дослідження патристики. Доволі лаконічний огляд історичного шляху представників патристики подає П. Амман [П. Амман, 1994], апелюють до патристики в працях з історії раннього християнства А. Доніні, К. Каутський, А. Робертсон, визначаючи загальні тенденції тогочасного духовного процесу [Донини А., 1989; К. Каутський, 1990; А. Робертсон, 1959]. Ідеї окремих представників патристики стали об'єктом дослідження західних учених у 70-х роках ХХ століття, зокрема Е. Жільсона [Жильсон Э., 1995].

У радянській науці питання східної патристики традиційно розглядали в контексті історії філософії з позиції впливу античної традиції на твори окремих отців церкви чи окремі періоди розвитку християнської філософії – В. Асмус, А. Богомоллов, Д. Джохадзе, М. Динник, Ф. Кессіді. Вагомий внесок у розробку актуальних проблем становлення патристики, а також в узагальнення вже наявного теоретичного матеріалу здійснили радянські дослідники філософської та естетичної думки пізньої античності та раннього середньовіччя – С. Аверінцев, В. Бичков, О. Лосєв, які з історико-філософської позиції намагалися реконструювати погляди ранньохристиянських та патристичних авторів як цілісну систему [Аверинцев С., 2006; Бычков В., 1995; Лосев А., 1927].

Поняттю "життя", як не дивно, не таланило у вітчизняних філософських інтерпретаціях аж до 60-років ХХ ст. Філософський зміст цього поняття "калькувався" з природознавчого його визначення, даного Ф. Енгельсом в "Анти-

Дюрингові", де життя зводилося до способу існування білкових тіл ("життя є способом існування білкових тіл, і цей спосіб існування полягає, власне, в постійному самооновленні хімічних складових частин цих тіл" [Энгельс Ф.]), істотним моментом якого є постійний обмін речовин із довкіллям, а також постійне самооновлення хімічних складових указаних тіл.

Панівна традиція радянської доби вбачати в релігії "реакційну" роль не тільки значно звузила коло зацікавлень і спектр питань, які б становили інтерес для дослідників, але й загальмувала розвиток богослов'я. Через це у Радянському Союзі простежувалися лише епізодичні звернення богословів до теоретичної проблеми патристики. На відміну від них, активну роботу вели православні дослідники в еміграції. Східне богослов'я святоотцівського періоду досліджували Л. Карсавін, А. Карташов, Кіпріан (Керн) та ін.

Видатний патролог ХХ ст. Георгій Флоровський у праці "Отці перших віків" ставить собі за мету ґрунтовно розкрити моральні начала віри, які, на його думку, яскраво виражені в долях двох перших святих церкви – св. Ігнатія Антіохійського і св. Полікарпа Смирнського. Відтак, автор розглядає не просто духовне життя людини, а духовне життя православного християнина [Флоровский Г., 1993]. Подальший свій розвиток аналіз проблеми духовності у християнстві знайшов у дослідженні "Східні отці IV століття". У цій праці автор розкрив образи великих вчителів і отців церкви, виявляючи зорієнтованість на "цілісний і творчий християнський світогляд". Поняття живого автор розглядає фактично в усіх визначених смислах – онтологічному, аксіологічному, гносеологічному, есхатологічному. Предметом глибокої релігієзнавчої рефлексії стало тлумачення понять "творення" та "народження" відносно Сина Божого. Це розрізнення покладено в основу поділу "живого" на самосуце й несамосуце, а також стало однією з передумов, закладених Василієм Великим, Григорієм Нісським, Діонісієм Ареопагітом, для визначення ієрархій живого.

Теоретичну спадщину александрійських катехізаторів, каппадокійців, Псевдо-Діонісія вивчав В. Лосський, заперечуючи концептуальну залежність церковних доктрин від античної традиції [Лосский В., 1983, Лосский В., 1974; Лосский В.,

1986; Лосский В., 1984]. Коментуючи геоцентричну оповідь Шестоднева про творення світу, він вказує на осмислення проблеми "живого" ранньохристиянськими мислителями в аспекті визначення його змісту як твірною начала, через встановлені внутрішні взаємовідносини між одухотвореними істотами, через спосіб існування та пізнання, зв'язок душі й тіла. В. Лосський головну увагу звертає на теологічні та екзегетичні моменти, а сама сутність живого залишається неозначеною.

Дещо активізувалось висвітлення теоретичної спадщини отців церкви у 80-х роках, особливо коли розпочалась підготовка до відзначення 2000-ліття Різдва Христового: у православних періодичних виданнях з'явилися фрагменти творів окремих ранньохристиянських отців церкви, а також публікації богословів Г. Зябліцева, М. Старокадомського в Росії й О. Кубеліуса та П. Шиманського – в Україні; у них робилися спроби зіставлення античної філософії та святоотцівського вчення.

Єпископ Василій (Родзянко) в книжці "Теорія розпаду Всесвіту і віри отців" досліджує Каппадокійське богослів'я, вважаючи, що саме воно недостатньо вивчене "нашими богословами". Єпископ приділив увагу наступним питанням: способи розмежування області науки й області віри Церкви; поняття духовності та його ідейні витоки; проблема душі і тіла в ученні Григорія Нісського; богословський догматизм каппадокійців, каппадокійське богослов'я в літературній поезії. Спорадично на сторінках книжки зринає питання походження і сутності живого у співвіднесенні з духовним світом людини, гріховністю і падінням, спасінням, першообразною красою людини і, нарешті, цінністю космосу через акт творення [Родзянко В., 1996].

Розв'язанню загальнотеоретичних проблем, кращому розумінню патристики як цілісного культурного феномена сприяли історико-філософські дослідження ідейної спадщини патристики, зокрема праці В. Горського, В. Нічик, І. Мозгового, які доводили й обґрунтовували вплив античної філософії на світоглядні ідеї отців східної церкви, а через них і на середньовічну західноєвропейську, українську і російську філософські та богословські традиції [В. Нічик; І. Мозговий].

За усієї різноманітності й значущості робіт вітчизняних та зарубіжних, світських та конфесійних дослідників більшість розробок здійснювалися або в загальному викладі історії філософії, або в біографічному ключі "життєписів", або в багатьох випадках – у визначенні провідних концепцій патристики й аналізі окремих аспектів гносеології, логіки й діалектики. Ці праці дають змогу судити про загальні тенденції духовного процесу. В умовах утвердження й розвитку духовно-ціннісних надбань людства наразі актуальним стало формування адекватного цілісного уявлення про християнство як динамічне віровчення і світоглядне переосмислення суті та значення взаємозв'язків між християнською релігією та наукою.

Узагальнений, фундаментальний характер дослідження східнохристиянської духовної традиції несуть наукові розвідки, здійснені Ф. Шпідліком та К. Скуратом, хоча у працях першого повноті висвітлення питання (якщо це взагалі можливо) завадила відсутність системного аналізу, а у другого простежується зайвий, на наш погляд, як для наукового дослідження, дидактизм [Шпідлик Ф., 2000; Скурат К., 2005]. Новими, оригінальними підходами до вивчення ідейної спадщини патристики позначена фундаментальна монографія російського вченого В. Саврея, який здійснив глибоке дослідження світоглядних ідей Александрійської богословської школи [Саврей В., 2006].

У контексті загальної проблематики східнопатристичної думки найширше зацікавлення завжди викликали антропологічний аспект релігійно-філософських поглядів отців церкви, сотеріологічна та христологічна проблематики, що зумовлено тією засадничою роллю і питомою вагою, яку вони виконують в ідейному доробку східних отців церкви, а відповідно і в теоретичному православному богослов'ї.

У різні часи оригінальність антропологічних ідей східної патристики як теоретичного вираження християнського розуміння людини визнавали історики філософії В. Йегер, Е. фон Іванка, С. Герш, Дж. Келлі, а з істориків теології С. Лур'є, І. Мейєндорф, С. Сидоров, І. Зізіулус, Д. Станілоае, Ф. Шпідлік. Саме ці дослідники виявили принципову відмінність антропології східної патристики від учень про людину в античній філософії.

Антропологічна проблематика у творчості окремих представників східної патристики досліджувалася релігієзнавцями у різних аспектах. Особливості антропологічної складової в релігійно-філософських поглядах отців церкви висвітлювали К. Керн, А. Мартинов, В. Несмєлов. Христологічну тематику через визначення смислового наповнення основних категорій патристики розробляв О. Давиденков. На провідних напрямках патристичної містики зосереджував увагу П. Мінін. Есхатологію Григорія Нісського вивчав М. Оксіюк, феноменологію аскетичної – С. Хоружий. Конструювання системи християнської космології на ґрунті східної віроповчальної традиції здійснювали Ф. Вігуру, Ф. Владимирський, С. Булгаков, В. Лосський, В. Зеньковського, І. Мінаков, Л. Литвиненко.

Спробою теоретичної реконструкції основних положень антропології східної патристики і демонструванням, як "на основі єдиної понятійної схематики святими отцями східної Церкви було створено вчення про людину в цілому, її суттєві складові та здібності, про людську дезінтеграцію та шлях особливого духовного розвитку" (Чорноморець Ю. П., 2010, с. 2), стала дисертація Ю. Чорноморця "Антропологія східної патристики" (2002 р.), у якій автор розглянув антропологічні погляди мислителів східної патристики у зв'язку з метафізикою, гносеологією, етикою, містикою і реконструював найважливіші елементи антропології східної патристики у вигляді цілісної світоглядної системи. У питанні співвідношення душі та тіла, зокрема дихотомії людської природи, дослідження частково торкається і проблеми розкриття концепту живого у працях отців церкви. Також антропологічні, космологічні ідеї отців та вчителів східної церкви досліджені Ю. Чорноморцем у контексті візантійського неоплатонізму в VI–XV століттях, який включає в себе антиметафізичну філософію надбуття Діонісія (Філопона), філософію буття Максима Сповідника, метафізику візантійських есенціалістів VII – початку XIV століть, паламізму та його різновидів [Чорноморець Ю., 2010; Чорноморець Ю., 2011].

З огляду на утвердження в сучасній науковій думці розуміння сенсу філософії як духовної діяльності, спрямованої на осмислення сенсобуттєвих питань

особистості, своє дослідження О. Вдовина зосередила на проблемі людини в контексті ідей східної патристики (на матеріалі творчого доробку давньоруського "любомудра" Кирила Туровського). У центрі уваги – питання співвідношення душі й тіла в людині, есхатологічна й екклезіологічна проблематики, проблема гріха, богопізнання. Однак авторка дослідження акцентує не на наслідувальному, чи інтерпретативному, характері "слів" Кирила Туровського, а на мислительному, творчому, заснованому на вибіркового ставленні до писань святих отців, керованому глибоким духовним досвідом і практикою, які складають фундамент філософських запитів про людину [Вдовина О., 2004].

Антропологічний вимір як один з аспектів живого представляє монографія П. Ямчука "Християнський консерватизм: дух, епоха, людина" (2005 р.). У роботі увага приділяється насамперед проблемам захисту духовного простору людини в сучасному світі. Автор визначив перспективний шлях для досягнення нового типу духовності. Так, на думку вченого, ним є "повернення до одвічних джерел християнської національної духовності, які були окреслені, але не реалізовані в епоху українського Бароко та які можна визначити як українську християнсько-консервативну ідею" [Ямчук П, 2005, с. 2]. Саме розглядаючи духовний концепт, автор звертається до спадщини українських та російських мислителів, серед яких продовжувачі східнопатристичної традиції – Петро Могила, Григорій Сковорода, Володимир Соловйов [Ямчук П, 2005, с. 2].

Питанням виявлення евристичного потенціалу релігійно-філософських парадигм божественного і людського в контексті святоотцівської думки, в якій внутрішні переживання розгортаються як процес творення людиною самої себе, її перетворення через співвідношення зі світом Божественного, присвячені дослідження О. Предко [Предко О., 2005], яка звертає увагу на процес обоження в працях мислителів східної патристики, зазначаючи, що "коли в неоплатонізмі, обоження досягається через повне злиття з Божеством, то в отців церкви обоження – це безперервне прилучення до божественних досконалостей; при цьому індивідуальність не втрачається, а лише уподібнюється Божеству" [Предко О., 2005, с. 45].

Цілісну філософсько-релігієзнавчу реконструкцію космологічних поглядів представників східної патристики здійснила Л. Литвиненко. Визначаючи предмет дискусії щодо космологічної проблематики у патристиці, дослідниця обґрунтовує його розгляд отцями церкви у контексті розв'язання сотеріологічних та антропологічних питань, зокрема з'ясування характеру взаємовідносин між вічним Богом та тварним світом, розв'язання проблеми тривалості творення. Коментар цих питань містить зауваги щодо проблеми живого виключно в площині питання Універсуму [Литвиненко Л, 2007].

На філософсько-релігієзнавче осмислення феномена містицизму в релігійних традиціях світу спрямована багатопланова робота Н. Жиртуєвої "Модифікація містичного досвіду в релігійних традиціях світу" (2009 р.). У контексті християнської містичної традиції значна увага приділена східнохристиянській містиці, зокрема поглядам отців церкви – трансцендентності божественної природи, природи людини, сенсубуттєвим питанням особистості. Н. Жиртуєва проблеми тлумачення живого в східній патристиці торкається через вивчення питання "сутності божої" і "природи людської", а також тих феноменів, що з ними пов'язані (дух, душа, тіло, чуттєвість, любов тощо). Джерелом для такого аналізу є праці Климента Александрійського, Василя Великого, Григорія Нісського, Максима Сповідника та ін. [Жиртуєва Н., 2009].

Продовжуючи один із актуальних нині підходів до вивчення антропологічної спадщини крізь призму світоглядних ідей конкретної особи, представника патристичної традиції (В. Владимирський, В. Караяніс, В. Кривошеїн, А. Мартинов, К. Попов, П. Хрісту, П. Шервуд), С. Білик аналізує релігійно-філософську спадщину Григорія Богослова, вказуючи, що "структура його віровчення про людину повністю вписується в лінію Павла і пізніших Отців церкви, яку схематично можна відобразити через три фази: стан до гріхопадіння, природний стан і наступний етап після воскресіння (відродження) в Вічності – "майбутньому віці" [Білик С., 2010, с. 14]. У такому розгортанні думки питання живого розв'язується в есхатологічній перспективі і чітко демонструє кардинальну відмінність релігійного й секуляризованого розуміння живого [Мартич Р., 2009].

Висновки. У дослідницькій літературі відстежується різноаспектність, багатовимірність інтерпретативних зрізів сутності живого, що зумовлено його розмаїттям проявів, широким спектром властивостей, якими його наділяють науковці, що виражається в богословському, природознавчому, філософському, релігієзнавчому підходах. Виходячи з різнопланових варіативних характеристик феномена живого, його зв'язку з концептом життя, пропонується розглядати їх як семантично споріднені, інваріантні за формою поняття, які стосуються сфери живого у всій його повноті, цілокупності. Певні смислові відмінності відстежуються в контексті співвідношення живого і природи та життя і феномена людини, її як внутрішнього, так і зовнішнього світу. Сучасне наукове пізнання сутності живого постійно наштовхується на питання, для вирішення яких конче необхідні поєднання зусиль багатьох дослідників. Нові перспективи такого поєднання відкриває модель коеволюційного імперативу як нова парадигма сучасної цивілізації, в якій подається цілісний синтетичний образ живого, з урахуванням специфіки людини як соціальної істоти і як частини світу живого. Відтак, основна філософсько-релігієзнавча проблема пізнання сутності живого полягає у виявленні теоретико-методологічних підстав осягнення живого у всьому різноманітті його проявів, які б дозволили об'єднати досвід інтерпретації живого, представлений у богослов'ї, природознавстві, філософії, релігієзнавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверинцев С. Порядок космоса и порядок истории в мировоззрении раннего средневековья : (общ. замечания) / С. Аверинцев // Античность и Византия. – М., 1975. – С. 266–285.
2. Амман П. Путь отцов : краткое введение в патристику / П. Амман. – М. : ПРОПИЛЕИ, 1994. – 239 с.
3. Білик С. М. Антропологічні ідеї в релігійно-філософській спадщині Григорія Богослова : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.11 "Релігієзнавство" / С. М. Білик. – К., 2010. – 16 с.
4. Болотов В. В. Учение Оригена о св. Троице / В. В. Болотов. – СПб. : Типогр. Ф. Г. Елеонского, 1879. – VI, 452 с.
5. Браш М. Классики философии. От древнейших греческих мыслителей до настоящего времени / М. Браш ; [пер. с нем. Б. Ерогина]. – СПб. : Вестн. знания (В. Битнера), 1907.
6. Бычков В. В. AESTHETICA PATRUM. Эстетика Отцов Церкви / В. В. Бычков. – М. : Ладомир, 1995.

7. Вдовина О. Я. Проблема людини в творах Кирила Туровського в контексті антропологічних ідей східної патристики : дис. на здоб. наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.05 "Історія філософії" / Вдовина Олена Ярославівна. – К., 2004. – 197 с.
8. Верещацький П. Плотин и Блаженный Августин в их отношении к тринитарной проблеме / П. Верещацький // Правосл. собеседник. – К., 1911. – Кн. 171, № 7-8. – С. 171–196; № 9. – С. 306–328.
9. Виндельбальд В. История древней философии / В. Виндельбальд ; [пер. с нем. под. ред.. А. И. Введенского] – К. : ТАНДЕМ, 1995. – 368 с.
10. Виндельбанд В. Платон / В. Виндельбанд. – К. : Зовнішторгвидав України, 1993. – 176 с.
11. Владимирский Ф. С. Антропология и космология Немезия, епископа Эмесского, в их отношении к древней философии и патристической литературе / Ф. С. Владимирский. – Житомир : Электро-тип. насл. М. Дененмана, 1912. – 451 с.
12. Гарнак А. Сущность христианства / А. Гарнак. – М. : Intrada, 2001. – 191 с.
13. Донини А. У истоков христианства : от зарождения до Юстиниана : [пер. с итал.] / А. Донини. – М. : Политиздат, 1989. – 365 с.
14. Жильсон Э. Философ и теология / Этьен Жильсон ; [пер. с франц. К. Демидова] ; ред. Е. Чичнева. – М. : Гнозис, 1995. – 192 с.
15. Жиртуева Н. С. Модифікації містичного досвіду в релігійних традиціях світу : [монографія] / Н. С. Жиртуева. – Херсон : Вид-во ХДМІ, 2009. – 327 с.
16. Історія філософії на Україні : в 3 т. / В. М. Нічик, В. С. Горський, М. В. Попович [та ін.] – К. : Наук. думка, 1987. – Т. 1. – 399 с.
17. Каутский К. Происхождение христианства : [пер. с нем.] / К. Каутский. – М. : Политиздат, 1990. – 463 с.
18. Кониський Г. Філософські твори : у 2 т. / Г. Кониський ; [ред. кол. : М. М. Верников та ін.]. – К. : Наук. думка, 1990. – Т. 1. – 494 с.; Т. 2. – 572 с.
19. Литвиненко Л. Філософсько-релігієзнавче осмислення космологічних уявлень представників східної патристики : дис. на здоб. наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.11 "Релігієзнавство" / Лариса Миколаївна Литвиненко. – К., 2007. – 185 с.
20. Лосев А. Античный космос и современная наука / А. Лосев. – М. : Изд-во автора, 1927. – 550 с.
21. Лосский В. Александрия / В. Лосский // Богосл. труды. – 1983. – Сб. 24. – С. 214–229.
22. Лосский В. Апофатическое богословие в учении святого Дионисия Ареопагита / В. Лосский // Богосл. труды. – 1986. – Сб. 26. – С. 163–172.
23. Лосский В. "Видение Бога" в византийском богословии / В. Лосский // Богосл. труды. – 1974. – Сб. 8. – С. 187–194.
24. Лосский В. Каппадокийцы / В. Лосский // Богосл. труды. – 1984. – Сб. 25. – С. 161–168.
25. Мартич Р. В. Становлення концепту живого / Р. В. Мартич // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2009. – № 4. – С. 156–160.
26. Мозговий І. П. Неоплатонізм і християнство / І. П. Мозговий. – Суми : Козацький вал, 1997. – 216 с.
27. Несмелов В. Догматическая система Св. Григория Нисскаго / В. Несмелов. – Казань : Типогр. Императорского Ун-та, 1888. – 635 с.
28. Оксийок М. Ф. Эсхатология св. Григория Нисского : ист.-догмат. исследование / М. Ф. Оксийок. – К. : Типогр. Акц. о-ва "Петр Барский в Киеве", 1914. – XX, 664 с.
29. Полисадов В. Христианство и неоплатонизм / В. Полисадов // Журн. М-ва народ. просвещения. – СПб., 1853. – Ч. 77. отд. 2, № 2. – С. 81–118 ; Ч. 77, отд. 2, № 3. – С. 179–277.
30. Предко О. І. Духовність у святоотцівській традиції / О. І. Предко // Вісн. Львів. ун-ту. / Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. – Львів, 2005. – (Серія "Філософські науки"; Вип. 8). – С. 166–172.

31. Предко О. І. Психологія релігії: історія, теорія, релігієзнавчі виміри: монографія / О. І. Предко. – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 278 с.
32. Прокопович Ф. Філософські твори: пер. з латин.: у 3 т. / Ф. Прокопович; [редкол. В. І. Шинкарук (гол.) та ін.] – К.: Наук. Думка, 1980. – Т. 1. – 511 с.; Т. 2. – 550 с.; Т. 3. – 523 с.
33. Робертсон А. Происхождение христианства: [пер. с англ.] / А. Робертсон. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1959. – 323 с.
34. Родзянко В. Теория распада Вселенной и вера отцов / В. Родзянко. – М.: Православ. паломник, 1996. – 237 с. – (Апологетика XXI-го века).
35. Скворцов К. Философия отцов и учителей церкви: период апологетов / К. Скворцов. – К.: Типогр. Киев. Губ. упр., 1868. – VI, 364 с.
36. Фаррар Ф. В. Жизнь и труды св. Отцов и Учителей церкви: очерки православной истории в биографиях / Ф. В. Фаррар; [пер. с англ. А. П. Лопухина]. – СПб.: Изд. книгопродавца И. Л. Тузова, 1891. – XLIV, 1036 с.
37. Филарет (Гумилевский). Историческое учение об отцах Церкви: в 3 т. / Филарет (Гумилевский). – СПб.: Тип. II отд. Собств. Его Имп. Велич. канцелярии, 1899. – Т. 1. – 240 с.
38. Флоренский П. О духовной истине. Столп и утверждение истины. Опыт православной теодицеи / П. Флоренский. – М.: Т-во тип. А. И. Мамонтова, 1914. – 251, LXII с.
39. Флоровский Г. Отцы первых веков / Прот. Георгий Флоровский. – Кировоград, 1993. – 45 с.
40. Яворский С. Камень веры православным церкви святых сыном, на утверждение и духовное созидание, претыкающимся же о камень претыкания и соблазна на восстание и исправление / С. Яворский. – М., 1728. – 1092 с.
41. Ямчук П. Християнський консерватизм: дух, епоха, людина: [монографія] / Павло Ямчук. – Луцьк: ВМА "Терен", 2005. – 320 с.

Рецензент:

Батечко Н.Г. – д.пед.н.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2016

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О ЖИВОМ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВОСТОЧНО-ХРИСТИАНСКИХ УЧЕНИЙ: МИРОВОЗРЕНЧЕСКИ- ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Мартич Руслана Васильевна

кандидат философских наук, доцент кафедры философии

Историко-философского факультета

Киевский университет имени Бориса Гринченко, г.Киев

r.martych@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье анализируется степень разработанности проблемы, обращается внимание на те исследования восточной патристики, в которых осмысления живого "вплетено" в ее богословскую канву. Отмечается, что в течение IX – XIV века широкое распространение приобретают переводы святоотеческих творений и попытки ее интерпретации. Со временем в исследовательской литературе восточная патристика рассматривается как этап в развитии истории философии, причем представление о живом становится основой постижения Бога, соотношения духа, души и тела, космологии. Принципиально важна идея осмысления созданного "сущего", благодаря которой исследователи подошли к проблеме "живого".

Ключевые слова: жизнь; живое; отцы церкви; патристика; познание.

THE CONCEPTION OF LIVING AS THE CONSISTUENT OF EASTERNCHRISTIAN STUDIES: WORD-VIEW EDUCATIONAL ASPECT

Martych Ryslana V.

Phd candidate of philosophical science, assistant professor
of the department of the philosophical science
of the Historical and Philosophical faculty
of Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv,
r.martych@kubg.edu.ua

The degree of investigation of the problem is analyzed in the article, the attention is concentrated on those researches of eastern patristics, in which the comprehension of living “is interweaved” in its theological outline .

It is mentioned that during the IX-XIV century the translations of men of God’s inheritance and the attempts of its interpretation has been obtaining considerable extension. Afterwards in research literature the eastern patristics is considered as a phase in the development of the history of philosophy besides that, the conception of living has been becoming the foundation of understanding of God, the correlation of spirit soul and body, cosmology. It is indicated that the comprehension of peculiarities of living by easternchristian thinkers became possible due to the conceptualization of the problems of the christian dogma in the field of ontology, gnoseology, anthropology. Fundamentally important is the idea of comprehension of created “existing” due to which the researches came to the problem of “living” (but only as the manifestation of hypostasis), distinguishing the “living” in hypostasis expression as a being and sensible living in hypostasical expression as a person.

It is established in the subdivision that in the in the soviet study the question of eastern patristics on the whole and the essence of living in particular were traditionally considered in the context of the history of philosophy from the position of the influence of ancient tradition on the compositions of some separate church fathers or some separate periods of the christaian philosophy ‘s development and the estetical thought of late antiquity and early medievalism. Ideologically directed approach to the theology appeared on the researches of easternchurches studies in soviet ; some activation of the explanation of the theoretical inheritance of church fathers were monitored only in the 80-th years of the XXth century.

Orthodox researches elaborate this thematic actively in the emigration (L.Karsavin, A.Kartashov, archimandrite Kiprian (Kern) and others.). In the article the attention is concentrated on the interpretation of conceptions “creating” and “birth” as to the Son of God, that has made impossible the division of the “living” on self-existing and nonself-existing and became the precondition of the determination of the hierarchy of living (G.Florovskyi). The attention is concentrated on the comprehension of the problem of “living” by earlychristian thinkers in the aspect of distinguishing of its content as forming beginning through the established internal relations between the spiritual beings (Losskyi), also the question of descent and the essence of living in correlation with the spiritual word of the person is examined.(bishop Vasylii (Rodzyanko)).

Keywords: *live; living; patristic; knowledge.*

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Averincev S. Porjadok kosmosa i porjadok istorii v mirovozzrenii rannego srednevekov'ja : (obshh. zamechaniya) [The order of space and the order of the history of the worldview and

- early medievalism: (gen.comm.)] / S. Averincev // Antichnost' i Vizantija. – M., 1975. – S. 266–285 (rus)
2. Amman P. Put' otcov : kratkoe vvedenie v patristiku [The way of church fathers: short introduction in patristics/P.Amman.] / P. Amman. – M. : PROPILEI, 1994. – 239 s. (rus)
  3. Bilik S. M. Antropologichni ideї v religijno-filosofs'kij spadshhini Grigorija Bogoslova [Antropological ideas in religical and philosophical inheritance of Grygoriy Bogoslov] : avtoref. dis. na zdob. nauk. stupenja kand. filos. nauk : spec. 09.00.11 "Religieznavstvo" / S. M. Bilik. – K., 2010. – 16 s. (ukr)
  4. Bolotov V. V. Uchenie Origena o sv. Troice [Study of Orygen about saint Trinity] / V. V. Bolotov. – SPb. : Tipogr. F. G. Eleonskogo, 1879. – VI, 452 s. (rus)
  5. Brash M. Klassiki filosofii. Ot drevnejshih grecheskih myslitelej do nastojashhego vremeni [The classics of phyosophy.From the most ancient thinkers till present time] / M. Brash ; [per. s nem. B. Erogina]. – SPb. : Vestn. znaniya (V. Bitnera), 1907. (rus)
  6. Bychkov V. V. AESTHETICA PATRUM. Jestetika Otcov Cerkvi [AESTHETICA PATRUM.The esthetics of church fathers] / V. V. Bychkov. – M. : Lodomir, 1995.(rus)
  7. Vdovina O. Problema ljudini v tvorah Kirila Turovs'kogo v konteksti antropologichnih idej shidnoї patristiki : dis. na zdob. nauk. stupenja kand. filosof. nauk : spec. 09.00.05 "Istorija filosofii" [The problem of the person in compositions of Kyryl Tyrovskiy in the context of anthropological ideas of eastern patristics] / Vdovina Olena Jaroslavivna. – K., 2004. – 197 s. (ukr)
  8. Vereshhac'kij P. Plotin i Blazhennyj Avgustin v ih otnoshenii k trinitarnoj probleme [Plotin and Blissful Augustin in their relations to the trinitarian problem] / P. Vereshhac'kij // Pravosl. sobesednik. – K., 1911. – Kn. 171, # 7-8. – S. 171–196; # 9. – S. 306–328.(rus)
  9. Vindel'bal'd V. Istorija drevnej filosofii [The history of ancient Phylosophy] / V. Vindel'bal'd ; [per. s nem. pod. red.. A. I. Vvedenskogo] – K. : TANDEM, 1995. – 368 s. (rus)
  10. Vindel'band V. Platon [Platon] / V. Vindel'band. – K. : Zovnishtorgvidav Ukraїni, 1993. – 176 s. (rus)
  11. Vladimirskij F. S. Antropologija i kosmologija Nemezija, episkopa Jemesskogo, v ih otnoshenii k drevnej filosofii i patristicheskoj literature [. Antropology and Cosmology of Nemeziy, bishop Emesskyi, in their relations to the ancient philosophy and patristics literature] / F. S. Vladimirskij. – Zhitomir : Jelektro-tip. nasl. M. Denenmana, 1912. – 451 s. (rus)
  12. Garnak A. Sushhnost' hristianstva [The Essence of Christianity] / A. Garnak. – M. : Intrada, 2001. – 191 s. (rus)
  13. Donini A. U istokov hristijanstva : ot zarozhdenija do Justiniana [At the source of Christianity : from the origin to Yustianina]: [per. s ital.] / A. Donini. – M. : Politizdat, 1989. – 365 s. (rus)
  14. Zhil'son Je. Filosof i teologija [The philosoher and theology] / Jet'en Zhil'son ; [per. s franc. K. Demidova] ; red. E. Chichneva. – M. : Gnozis, 1995. – 192 s. (rus)
  15. Zhirtueva N. S. Modifikacii mistichnogo dosvidu v religijnih tradicijah svitu [The modifications of mystical experience in religious traditions of the world]: [monografija] / N. S. Zhirtueva. – Herson : Vid-vo HDMI, 2009. – 327 s. (ukr)
  16. Istorija filosofii na Ukraїni [The history of philosophy of Ukraine]: v 3 t. / V. M. Nichik, V. S. Gors'kij, M. V. Popovich [ta in.] – K. : Nauk. dumka, 1987. – T. 1. – 399 s. (ukr)
  17. Kautskij K. Proishozhdene hristijanstva [the Origin of the Christianity]: [per. s nem.] / K. Kautskij. – M. : Politizdat, 1990. – 463 s. (rus)
  18. Konis'kij G. Filososfs'ki tvori [The philosophical compositions]: u 2 t. / G. Konis'kij ; [red. kol. : M. M. Vernikov ta in.]. – K. : Nauk. dumka, 1990. – T. 1. – 494 s.; T. 2. – 572 s. (ukr)
  19. Litvinenko L. Filososfs'ko-religieznaveche osmislennja kosmologichnih ujavlen' predstavnikov shidnoї patristiki [Philosophical-religious understanding of cosmological conceptions of the

- representatives of eastern patristics]: dis. na zdob. nauk. stupenja kand. filoz. nauk : 09.00.11 "Religieznavstvo" / Larisa Mikolaïvna Litvinenko. – K., 2007. – 185 s. (ukr)
20. Losev A. Antichnyj kosmos i sovremennaja nauka [Ancient cosmos and modern science] / A. Losev. – M. : Izd-vo avtora, 1927. – 550 s. (rus)
  21. Losskij V. Aleksandrija [Alexandria] / V. Losskij // Bogosl. trudy. – 1983. – Sb. 24. – S. 214–229. (rus.)
  22. Losskij V. Apofaticheskoe bogoslovie v uchenii svjatogo Dionisija Areopagita [Scientists Apofaticheskoe theology at St. Dionysius Areopagite] / V. Losskij // Bogosl. trudy. – 1986. – Sb. 26. – S. 163–172. (rus.)
  23. Losskij V. "Videnie Boga" v vizantijskom bogoslovii ["Vision of God" by Byzantine theology] / V. Losskij // Bogosl. trudy. – 1974. – Sb. 8. – S. 187–194. (rus.)
  24. Losskij V. Kappadokijcy [Cappadocians] / V. Losskij // Bogosl. trudy. – 1984. – Sb. 25. – S. 161–168. (rus.)
  25. Martich R. V. Stanovlennja konceptu zhivogo [Formation of the concept of living] / R. V. Martich // Nauka. Religija. Suspil'stvo. – Donec'k, 2009. – # 4. – S. 156–160. (ukr.)
  26. Mozgovij I. P. Neoplatonizm i hristijanstvo [Neoplatonism and Christianity] / I. P. Mozgovij. – Sumi : Kozac'kij val, 1997. – 216 s. (ukr.)
  27. Nesmelov V. Dogmaticheskaja sistema Sv. Grigorija Nisskago [Dohmatycheskaya system St. Gregory Nysskiy] / V. Nesmelov. – Kazan' : Tipogr. Imperatorskogo Un-ta, 1888. – 635 s. (rus)
  28. Oksijuk M. F. Jeshatologija sv. Grigorija Nisskogo : ist.-dogmat. issledovanie [St. eschatology. Gregory Nysskiy] / M. F. Oksijuk. – K. : Tipogr. Akc. o-va "Petr Barskij v Kieve", 1914. – HH, 664 s. (rus.)
  29. Polisadov V. Hristiansto i neoplatonizm [Christianity and neoplatonism] / V. Polisadov // Zhurn. M-va narod. prosveshhenija. – SPb., 1853. – Ch. 77. otd. 2, # 2. – S. 81–118 ; Ch. 77, otd. 2, # 3. – S. 179–277. (rus.)
  30. Predko O. I. Duhovnist' u svjatooteivskij tradicii [Spirituality in the patristic tradition] / O. I. Predko // Visn. L'viv. un-tu. / L'vivskij nac. un-t imeni Ivana Franka. – L'viv, 2005. – (Serija "Filosofs'ki nauki"; Vip. 8). – S. 166–172 (ukr.)
  31. Predko O. I. Psihologija religii : istorija, teorija, religieznavchi vimiri : monografija [Psychology of Religion: History, Theory, Religious Dimensions] / O. I. Predko. – K. : Centr navch. l-ri, 2005. – 278 s. (ukr.)
  32. Prokopovich F. Filosofs'ki tvori [Philosophical works]: per. z latin. : u 3 t. / F. Prokopovich ; [redkol. V. I. Shinkaruk (gol.) ta in.] – K. : Nauk. Dumka, 1980. – T. 1. – 511 s. ; T. 2. – 550 s. ; T. 3. – 523 s. (ukr.)
  33. Robertson A. Proishozhdenie hristijanstva [Origin of Christianity]: [per. s angl.] / A. Robertson. – M. : Izd-vo inostr. l-ry, 1959. – 323 s. (rus.)
  34. Rodzjanko V. Teorija raspada Vselennoj i vera otcov [The theory of the universe and decay vera fathers] / V. Rodzjanko. – M. : Pravoslav. palomnik, 1996. – 237 s. – (Apologetika HHI-go veka). (rus.)
  35. Skvorcov K. Filosofija otcov i uchitelej cerkvi : period apologetov [Philosophy and Doctor of the Church fathers: page of the apologet] / K. Skvorcov. – K. : Tipogr. Kiev. Gub. upr., 1868. – VI, 364 s. (rus.)
  36. Farrar F. V. Zhizn' i trudy sv. Otcov i Uchitelej cerkvi [Life and Proceedings St. Fathers and teachers of the church]: ocherki pravoslavnoj istorii v biografijah / F. V. Farrar ; [per. s angl. A. P. Lopuhina]. – SPb. : Izd. knigoprodavca I. L. Tuzova, 1891. – XLIV, 1036 s. (rus.)
  37. Filaret (Gumilevskij). Istoricheskoe uchenie ob otcakh Cerkvi [teaching by history from father of church]: v 3 t. / Filaret (Gumilevskij). – SPb. : Tip. II otd. Sobstv. Ego Imp. Velich. kanceljarii, 1899. – T. 1. – 240 s. (rus.)
  38. Florenskij P. O duhovnoj istine. Stolp i utverzhenie istiny. Opyt pravoslavnoj teodiceji [About spiritual truth. The pillar and ground of the truth. Experience Orthodox theodicy] / P. Florenskij. – M. : T-vo tip. A. I. Mamontova, 1914. – 251, LXII s. (rus.)

39. Florovskij G. Otcy pervyh vekov [The Fathers of the first centuries]/ Prot. Georgij Florovskij. – Kirovograd, 1993. – 45 s. (rus.)
40. Javorskij S. Kamen' very pravoslavnym cerkve svjatyja synom, na utverzhdenie i duhovnoe sozidanie, pretykajushhimsja zhe o kamen' pretykanija i soblazna na vosstanie i ispravlenie [Stone of faith of the Orthodox Church] / S. Javorskij. – M., 1728. – 1092 s. (rus.)
41. Jamchuk P. Hristijans'kij konservatizm: duh, epoha, ljudina [Christian conservatism] : [monografija] / Pavlo Jamchuk. – Luc'k : VMA "Teren", 2005. – 320 s. (rus.)